

3.6 מ"מ. ומדד אז התניא את האגודל 7 שעורות (כפי מה שמתבאר ע"י מדידת הסלע שלו). ולפי זה האגודל הוא 2.52 צ"מ והאמה היא 60.48 צ"מ (ועיין גם "שיעורי תורה" להרח"נ בסופו שיעור רביעית להתניא בסדורו). אך בס' שארית יהודה שו"ת סי' י"א, שעליו מסתמך רח"נ, והוא מאתו של התניא, ר' יהודה לייב, כתב שהתניא חזר משיעור כגריס של מצי"צ, כיון שמדד בהרבה גדולים של הרבה בנ"א גדולים ובינונים, ואין הגדול מחזיק אלא כ"ו שעורות (עיי"ש איך תלוי הגריס בשיעור זה). והיות וגם אחר חזרה הוא מחזיק בשיטה שהגריס של תמצי"צ הוא ה' שעורות ברחב, יצא לדברי השאר"י שהאגודל שלו הוא ר' מעם 3.6 והוא 21.6 מ"מ והאמה היא 51.84 צ"מ והרביעית הוא 108.84 גרם פחות משהו.

והנה הצמח צדק, נכדו של התניא, בשעה שחבר פסקי דינים מן שו"ע יו"ד לא ידע מהחזרה של אביו וקנו, שעליה מדובר בשאר"י, שכן בס' ק"צ סעיף ה' מביא בתור שיעור אחרון לכגריס את שיעורו של מצי"צ שהוא לערך ה' על ה' שעורות כפי מה שהובא בשו"ע של רבינו ז"ל (הכל מלשונו של צמ"צ), ומסיק שגם נודמן גריס יותר גדול מזה השיעור משערין בו. אמנם בשו"ת יו"ד סי' ק"ב כתב ששמע מדודו מהרי"ל (והוא בעל שאר"י הנ"ל) שהתניא חזר בו, ואמר שזה היה תלוי אצלו בענין שיעור רביעית. ועיין בשיעור י"ג-י"ד איך מסביר ארז הדבר ושם ליסוד שהחזרה היתה ע"ס שיעור רביעית. ולולא דמיסתפינא הייתי אומר שהעיקר כמו שכתוב בשאר"י ונפלה בצמ"צ יו"ד איזה טעות דפוס, שהרי הוא קבל משאר"י, ובשאר"י עצמו אינו מזכיר כלל קשר הדבר לשיעור רביעית. ומה שהגיע התניא לשיעור קטן של אצבע, ולא כשאר הגדולים שבמדדם אגודל הגיעו לכה"ס לשיעור 23 מ"מ. והתניא מדד 21.6 מ"מ. אפשר לפרש ע"ס הנחתו של הרח"נ ב-תבונה, שהאגודל של ב"א קטנים רחב יותר ואחר שהתניא מדד רק גדולים ובינונים (כמובא בשאר"י) יצא לו אגודל קטן.

והנה יש לנו בצמ"צ עוד מדידה אחת והיא בסוף שו"ת שלו ליו"ד. בהשמטות, ולפיה ערך ששים סאה חם ערך 35 פוד מים במשקל קירה. והנה הסוד הוא (לפי המובא בשיעורי מצות) שבסוף קצוש"ע הוצאת הרב פלדמן, ע. ר"א) 40 פונט רוסיא, ופונט ר' הוא 409.51 גרם. ולפי הרביעית הוא 99.5 גרם ומשהו, ותאצבע היא כמעט 21 מ"מ והאמה היא 50.4 צ"מ סחות משהו. ויש מקום לומר שהשיעור השני אינו מדויק כ"כ כמו החשבון הראשון. היות ובין כך החמיר שם להצריך ס' סאה במקום מ' סאה, ופ"כ כתב גם. ערך ששים סאה, והשיעורים שהכאנו לפי החשבון הראשון הם המדויקים. איך שלא יהיה, שני שיעורים אלה של התניא ושל צמ"צ הנם גדולים משיעוריו של רח"נ, שהם: אצבע — 2 צ"מ, אמה — 48 צ"מ ורביעית — 86.4 גרם.

אך אחרי כל זאת אין לדבר הסבר, שבפת שכל חמודים את האגודל מדדוהו ל-2.4 צ"מ בערך, כפי מה שהבאנו, מצא התניא את מדתו כה קטנה. והלא אין החי מכחיש את החי. ולפי חמר הענין נראה לאמר, שנודמנו לו

להתניא שעורים שמנות כשעורותיו של הברורי מדורג. ולא מדד התניא את האגודל בצ"מ או בפדה אחרת, רק בהתאמה לשעורות, וע"כ יצא לו שהאגודל הוא ו"ש, ועפ"י חזר בו משיעור כגדים שבמע"צ, והחישוב האחר הנובע מזה נעשה כבר ע"י הבאים אחריו, ויש מקום להניח שאף התניא הכיר אח"כ ששעורותיו שמנות הן, ע"י שמדד את האגודל במדת צאלל או צ"מ, וע"כ לא קבע הדבר בשום מקום בכתביו שחזר בו וגם לא נתפרסם הדבר בין תלמידיו, ורק אחיו השאר"י שמע הדבר טרם הגיע התניא לסוף בירורו.

הגר"ח פלאג'י כפי שמביא רח"נ ב"תבונה" ע. צ"ג מדד את האגודל ומצאו מתאים לשיעור ז"ש, אלא שחזר בו ע"י שיעור הדרהם שסמך עליו, כמו רח"נ, ועל זה בעצם אנו דנים, וכפי מה שביאר כבר סתה"ד שהבאנו לעיל אם אין השתוות בין שיעור אצבע לשיעור דרהם יצריך למדוד לפי שיעור האצבע. תיוצא מדברינו אלה שמלבד גדולי האחרונים אשר מפיהם אנו חיים בכל תהלוכותינו (כן כתבתי בע. ע"ז ולזה התכונתי כשכתבתי אח"כ גדולי אחרונים" סתם — והוא מ"אהבת הקיצור" שמונה אותי בו הרח"נ), והם הנו"ב, החת"ס והגר"א, מודים בערך לשיטת זו גם המשנת חכמים, ובירורי המדות וראש אפרים, ודעת תורה, ואמרי יושר, ומשיב דבר, ומהר"ם שיק ומנהג פרנקפורט, ומלמד להועיל, וערך מלין ושאר האחרונים המובאים בדר"ת סי' י"ט ס"ק כ"ז, וגם התניא והצמ"צ לפני חזרה נקטו בשיטה זו, והגר"ח נאה יכול להסתמך בשיטתו רק על דעת עצמו ועל מסגרת השולחן הספרדי המובא בדר"ת, אשר אין ידוע לנו איך מדד ואם לא מדד במקום קצר שבאגודל, כי מדידות התניא ע"ם שאר"י והצמ"צ העלו אחרת, ומהר"ע מפאנו ומכנפי יונה אין שום ראיה לדבריו, והתשו"ם ומהר"י אסאד סמכו על שיעור בירו"מ, והמנחת ברוך מדד אגודל לחוץ, ופתה"ד כ' שבמקרה של אי התאמת אגודל לדרהם יש לסמוך על האגודל.

ג. ובנוגע למנהג ירושלם הרי מודה רח"נ ב"תבונה" ע. צ"ח שעינינו רואות באה"ק שכן ידעו את הזרהם וגאוני קדמאי לא הוציאו חשבון האצבע והאמה לפי זה, ולהיפך מתברר לנו מעדותו של הרה"ג רב"צ ידלר שליט"א, הממונה על העירובין בירושלם רבות בשנים, שהגר"ש סלנט זצ"ל מדד את הי' טפחים דמחיצה כל טפח 10 צ"מ, ופרצה של י' אמות צוה לגדור כבר במחזקת י"א לפי טפח — 8 צ"מ, אך במקום שקשה היה לגדור סמך להכשיר אף עד י"א בטפח של 10 צ"מ.

ולמנהג שיעור משקל דקמח להפריש ממנו חלה בברכה, עדיין אין לענ"ד בירור שהמנהג הונהג ע"פ גדולים, דברי הראב"ד המובאים לעיל שלא לשער במשקל מחמת אפשרות שנוי המשקל הספיציפי, — במקומם עומדים, הר"מ כשמוכר שיעור מדת החלה, מדגיש כל פעם שהקמח הוא מצרי והמשקל הוא מצרי, הבי' ביו"ד שכ"ד ס"א מדגיש שהמשקל הוא מקמח חטים שבמצרים, ובאו"ח סי' תנ"ו ס"א כותב: "ושיעורה מקמח חטה מצרית", ובב"י יו"ד קכ"ז מביא לשון הר"מ "מקמח חטים שבמצרים שהם משקל תק"כ זוזי מצרים בזה"ז ומדה שמכילה במשקל הזה מקמח חטים הזה בה מודדים לחלה

לכל מקום. ולפיז אין שום חשש לטעות יותר, ואע"פ כן כשכתב אח"כ: "וכבר כתבתי בסמוך בשם הרמב"ם משקל הקמח שהוא שיעור חלה" – שקד להוסיף עליו בב"ה: "שהוא שיעור חלה מחיטי מצרים בזמנו כצ"ל". רואים אנו מזה עד כמה נזהר שלא ימדדו סתם במשקל הדרהמים. ובזמן פתח"ד יצאו עוררין על המדידה לפי משקל. והרח"נ עצמו בהערה מ"ד בספרו דן בדבר, ואין לומר שמישבו, כדבריו בתבונה סי' ר. שהביא רק: "ואפשר שסמכו על הגר מצוה הנו' בסי' ב' ס"א. אבל גם מימיו עד היום אפשר שנשתנה". ומביא גם דברי הרדב"ז דקמח ירושלם יותר כבד וגם דברי בד"ה שהבאנו, ומסיק להלכה ולמעשה לשנות מ"מנהג ירושלם" ולהפריש חלה בלי ברכה כבר ממשקל 504 דרהם. לפי כל זה בהחלט אינו מובן למה יצא בהתמרמרות עצומה על דברי שאין ראיה מה"עמא דבר" בכגון זה, וידוע שיש הרבה מנהגי טעות.

ועיין. חק יצקב' תנ"ז ס"ק ב' ש"כ: "וצכ"פ אין לשער ע"י משקל – הסכמת ראשונים ואחרונים" והוסיף בס"ק ג': "ומדברי כולם שאין לשער זה ע"פ הקבלה כי המדות משתנות לפי המקום והזמן, וכל גדול בדורו ישער לפי מקומו ושעתו".

ומה שלעג עלי רח"נ על שאמרתי שגרעין החרוב שמשבסיס למשקל הדרהם ובהתקטן גרעין החרוב נתקטן גם משקל הדרהם. – הנה כבר קדמוני בכעין זה גדולים והביא רח"נ כדבר הזה בספרו סי' א' סעיף ר. וכן הובא בס' דבר נאה. בשם התו"ט שהמשקלות נתיסדו ע"פ משקל השעורות. וה"פחד יצחק" ערך דרא"ם מביא ששיעור הדרהם נתקטן בכמה מקומות.

ד. ובנוגע להשתוות המשקל עם המדה, הנה ראינו שהאחרונים ברובם המקריצ לא עצמו להשוות שיעור המשקל עם שיעור המדה, ואם כי כתבתי להצריך לפה"ב שיעור גדול והוא כדי להשוות המשקל עם המדה. – אמנם הועילו דברי רח"נ שלא לזוז בזה מדעת גדולי האחרונים, ובהסתמך על מה שמביא הרח"נ מדברי רש"ג יש מקום לומר ששיעור משקל לחוד ושיעור מדה לחוד, ולמדה נקח כיסוד את האגודל כדברי הראשונים והאחרונים ולמשקל את השעורה, כדבריהם. ולא נחוש לזה שאין השתוות בדבר. ויש בזה אריכות דברים למרן הגאון בעל חזון איש בכ"י וא"ה גזכה בקרוב לראות אורם. ומסקנת דבריו כפי מה שאמרתי.

ה. ועתה כמה הערות קטנות להערותיו של רח"נ.

1. בהערה ג' מביא רח"נ שהקשיתי עליו למה לא הביא שיעור נקב של ציצית להרחיק מתכנף 5 צ"מ, כדי לצאת בזה ידי כל הדעות, ומעיר שלא עיינתי כראוי בספרו, שהרי כ'. בהערה פ"ב שלא ירחיק 5 ס"מ, לחוש למש"כ בשע"ת בסי' י"א בשם מהרח"ו בשער הכונות, שלא להרחיק יותר מאמה סמיצה וזרת, וביארנו שהם 5 ס"מ, ולכן בחרנו להרחיק 4 ס"מ דוקא". תימא לי על רח"נ שהוא עצמו לא עיין בספרו, כי הרי בשיעור"ת סי' ג' סעיף כ"ג כ' בפירוש שהנקב לא יהיה למעלה מ-6 ס"מ פחות 1 1/4 מ"מ, ורק בסוף הסעיף כ': "ויעשה הנקב בחוף הס"מ ה-5" ובהערה פ"ב כ': "ולא יעשו למעלה מ-5 ס"מ". ויש לתמוה עליו, למה במקום שחשש לרח"ו לא חשש לאחרונים שהזכרנו.

ולמה כשהסכים שיכול לעשות למעלה מ-5 ס"מ (שהרי כ' שלא יעשה למעלה מ-6 ס"מ פחות 1/4 ו 1 מ"מ), לא התחשב עם דעת גאוניו אלה, ולמה העלים ב"תבונה" שבהערה ס"ב כ'. שלא יעשו למעלה מ-5 ס"מ. וכ' שבהערה זו נאמר שלא ירחיק 5 ס"מ. ואחרי כנלות הכל, הלא דרכו להסתמך על התניא, והוא כ' בפסקי הסדור לפרש אחרת דעת רח"ו, כפי מה שמביא רח"ו, ובכן הדרה קושיא לדוכתה, למה לא התחשב עם המגדילים, ולא רק "לכאורה" (כדברי רח"ו) אלא לאמתו של דבר ה"השגה נכונה".

2. בנוגע לשיעור משקל הדרהם כ' רח"ו שהשיעור לא היה ידוע, וע"י שהבאתי ס' "גידולי סהרה" חזר בו וכ' שלא אסיקו אדעתייהו שיעור זה, ולשם זה הבאתי ס' "גידולי סהרה", ושמת אני שהורה רח"ו בדבר, אך ק' תאם לא אסיקו רבנן אדעתייהו גם משקל השעורות? הלא ע"פ זה ודאי יכלו לדון ולשקול.

3. מ"מנחת ברוך" הבאתי תוכן דבריו ואת זה לא הביא רח"ו, ולהיפך כשהרה"ג ר"י מרצבך נ"י כ' ב"הדרך", מבלי לראות המ"ב, את סברתו, לעג לו רח"ו, ועתה בא וטוען שכבר הביא את דבריו. — דברי "אמרי יושר" הבאתי מפני שהם משמשים הוכחה ברורה לדעת המהרש"ם, ובוה לא הביאו רח"ו, אלא רצה להוכיח שהדעת כאילו הולך בשיטתו.

4. ומה שהקשה עלי שהשמטתי מה שכ' שבודאי נמצאות שעורות גדולות מאלה ששקל, הרי כ' דבר זה רק בדרך השערה, ואני כמעט שהעתיקתי דבריו: "ולא ראיתי עוד יותר גדולים מאלו שבחרתי", וביררתי אני שבאמת לא מצאה תחנת הנסיונות לחקלאות במשך שנתיים שעורות גדולות מאלו בא"י, ואני ודאי חושב שיש גדולות מאלו, אלא שאין למצאם כאן, ומי יודע מה היו שעורותיו של הר"מ, ולהיפך, התימא על רח"ו שמביא ב"תבונה" סי' י"ד: "וכ"כ החז"א חו"מ ה' פדח"ב [כונתו לסי' ט"ז ס"ק ל'] (וכ' שהגרם שוקל ע"פ נסיון 20 שעורים, ובודאי שקל בבינוניות) וכ"ו", והנה בחז"א כ' בפירוש: "ושמצי מפי נאמן ששקל את הגרם ומשקלו כ' שעורות... וגם אין אנו בטוחים בשעורים אם הם בינוניות", ולמה לא הביא את דבריו האחרונים של החז"א?

5. ישובי את דברי מהר"ל היה כדי לא לשוותו טועה במציאות, ומי מכריחני לומר שמהר"ל הגיע לשיעור רביעית 2 ביצים בלי קליפה ע"י שמלא את הקליפות, אפשר להיות שהוא מדד כמו שאמרנו, כלומר ביצים מבושלות, ונפחת מלבד הקליפה גם שיעור תא האויר, ומה שכ' לשער את הרביעית ע"י שמלא מלא ב' קליפות, לא ירד שם לצמצם בדבר ולא איכפת לו אם יוסיף המודד קצת על שיעור רביעית ובלבד שלא יפחיתנו.

6. והנה רח"ו שהכריע לדעת עצמו מבלי להתחשב עם כל האחרונים שהוכרנו, מתריע עלי על שהכרעתי ל"צד שכנגד, והנה אני עוד כתבתי: "והמחמיר תבא עליו ברכה". ורח"ו לא מצא אף לנכון להתחשב עם דעתם במקום שאין נפקותא לדינא מזה, והוא המתריע עלי! והנה הוא הקיל בשיעורים מה"ת, כגון בשיעור כוית מצה וריחוק שיעור הנקב של ציצית, שפוסל את הסלית מה"ת לרוב דעות, והוציא לאור "קונטרס השיעורים" הנותן תורתו של כל אחד בידו, ואף ביד אלה שאינם ראויים לאסוקי שמעתתא, ואני כתבתי דברי

בירחון רבני, והקולות הנובעות משיטות האחרונים שהזכרתי הן תמיד בענינים דרבנן, מלבד בשיעור ככותבת ביוה"כ, ובוה יכלתי לסמוך שיעיינו בחת"ס אר"ח סי' קכ"ז שכותב ששיעור אכילה ביוה"כ הוא פחות קצת מכותבות שלנו. ונוסף לזה, לדעת רח"ג יוצא ששיעור מקוה שיש בו איסור כרת הוא קטן בהרבה משיעור האחרונים שהבאנו, ויכולת לצאת תקלה גדולה ע"ז, והוא לא חש לדבר.

ובזה סליקנא. וחושבני שדברים ברורים אלה יספיקו ולא יהא צרך לחזור ולהעיר על דבריו של רח"ג, אף אם תבוא תשובה ממנו, כי אין מה לחדש עוד בדבר. ועיין חו"א ה' עירובין סי' כ"ה ס"ק י"ט, שהאמה היא י"ג ווערשק, והוא כמעט 58 צ"מ, ושיעור חלת עיין בדבריו בה' עוקצין סי' ג' ס"ק ו'.

אבדות

ביום ב', כ"ח סיון, נלב"ע בבית החולים בילינסון שבפתח תקוה תרב הנעלה ר' ישראל חיים סולרצ'יק זצ"ל, בשנת הששים ואחת לחייו.

המנוח ז"ל התגורר שנים רבות בעיר בריינסק שבליטא הסובייטית והיה מקורב ביותר למרן הגאון ר' שמעון שקופ זצ"ל בהיותו אב"ד שם. היה תלמיד חכם מופלג, מוסמך להוראת, דרשן מצוין, בעל מדות תרומיות, ועל כל אלה צדיק וישר בכל מעשיו ומסחריו. לפני פטירתו שנים עלה לארצנו הקדושה והתישב בכפר גנים הסמוך לפתח תקוה. התרועע עם חכמי פתח תקוה וביחוד עם חברי בית המדרש לתורת ארץ ישראל, מנהלי המוסד נתנו עיניהם בו ועשוהו שדרר לטובת המוסד. גם בעבודתו הקדושה זו הלך ישרו לפניו, יודעי דבר ספרו אתר מטתו עד כמה זהיר היה מלהוציא מרוסה יתרה על חשבון הוצאותיו בעבודת המוסד. בזמן האחרון חזר למסחרו וישרו נודע לכל הבאים עמו במגע.

בהלוייתו השתתף קהל רב מבני מכיריו וידידיו. ליד ביהמ"ד לתורת א"י הספידוהו הרב הגאון ר' ראובן גליק שליט"א (הרב דמלכוּבקה), מחברי ביהמ"ד, והרה"צ ר' שמעון הורביץ שליט"א. מנהל המוסד, ליד בית הכנסת הגדול, שהיה נושא בו לפרקים את דרשותיו, הספידו הרב הגאון ר' יעקב נימן שליט"א.

אחד מבניו הוא הרב נחמן מלחי נ"י, מתלמידי ישיבת חברון לפנינו וסופר נעלה בשדה הספרות החרדית בארץ ישראל. תנצב"ה.

ביום ד', י"ד תמוז, נפטר בעה"ק ירושלם ח"ו הרב הגאון והצדיק ר' יצחק אהרן אפרים פישל היינדה זצ"ל.

המנוח זצ"ל היה יליד אוסטרוּבצה וקבל תורה מפי הגאון הצדיק אדמו"ר ר' מאיר יחיאל הלוי זצ"ל משם. האדמו"ר מגור שליט"א שהכיר את גדולתו בתורה ובחסידות בחר בו לחתן לבתו. בהיותו סמוך על שלחן חותנו שליט"א ישב כל ימיו על התורה ועל העבודה ועל גמלות חסדים. הצטיין בענוה יתרה, למרות היותו אחד הגדולים וחתן האדמו"ר שליט"א לא נהג גדולה בעצמו וחית חוסס מקומו בין בעלי חבתיים. בתחלת חמלחמת הגיע בחסדי ד' לארצנו הק', אולם מצב משפחתו שהניח בפולין מורה את חייו ואחרי מחלת לב ממושכת עלתה נשמתו השתורה השמימה. תנצב"ה.

אל חובבי תורתנו הקדושה ולומדיה

[אח"כ 1234567]

לאור החלטה

וצדקתו עומדת לעד -

זה הכותב ספרים ומשאלים לאחרים (כתובות ז').

יחד עם יסוד ישיבתנו הקדושה בחברון ת"ו, חונח גם היסוד לאוצר-ספרים מתאים שישמש לתועלת בני הישיבה ולהתפתחותם. פנינו אז לחובבי התורה די בכל אתר ואתר בבקשתנו לעזור לנו בבצוע המפעל החשוב הזה וקריאתנו מצאה את ההד הנכון: נתקבלו הרבה מתנות-ספרים, ועל ידי זה נתגדה האפשרות להקמת המוסד, אוצר הספרים, שמלא באמת מאז ועד היום תפקיד רב ערך בחיי הישיבה.

אולם בזמן האחרון מרגש ביותר מחסור ספרים באוצרנו. הרבה מאלה שהיו אתנו מכבר אינם יותר בני שמוש, ובכלל חסרים לנו עוד ספרים שמושיים רבים, מתורתם של רבותינו הראשונים וגדולי האחרונים ז"ל, המהווים את המקור להבנה מעמיקה ומקיפה במרחבי ים התלמוד ומפרשיו, ואוצרנו אין באפשרותו לצערנו, לספק את הדרישה המרובה להם.

אי-לואת הננו פונים שוב בקריאה חמה לכל המרגישים בעם, החרדים לגורלם של בתי דיוצר שלנו ומבינים את ערכם לקיומה של אומרתנו בצביונה ולבנינה של ארץ האבות ברוח התורה, ביחוד כעת לנוכח חרבנם של מרכזי התורה הגדולים שבגולה - לחוש במרץ להגדלת והפרחת אוצרנו, לתרום ולהתרים ספרים לרשותו, כראוי לישיבתנו - מרכז התורה היותר גדול בארץ הקדש, אשר רעודתו להרביץ תורה ויראה ולהקים רועים נאמנים גדולי תורה בישראל, וכמו כן: לעזור לנו בהשגת אמצעים לתקון ספרים וכריכתם.

בקריאה מיוחדת הננו פונים לרבנים מחברי ספרים ולמוציאי ספרים לאור עולם להפיץ תורתם בין לומדי ישיבתנו הקדושה בתרמם ספריהם לאוצרנו.

חכות התורה תעמד לכל המסייעים והעוזרים, לראות מהרה בשוב ד' את שבות עמו ובהרמת קרן ישראל ותורתנו הקדושה, ויקום בנו: כי מציון תצא תורה ודבר ד' מירושלים.

ועד אוצר הספרים

שע"י ישיבת חברון, כנסת ישראל

הכתבת: אוצר הספרים שע"י ישיבת חברון, כנסת ישראל
ת. ד. 859, ירושלים, Palestine (גאולת, רחוב הישיבה).

פנימי לחברי ותומכי
ישיבת בית מדרש לתורה.

תבונה

עניני תורה ומוסר

יוצא לאור ע"י

ישראל זיסל מלטיץ-דבורץ

למנים אביד קומי וזנח (ליטא).

התכן:

קול קורא
מרן ר' שמחה זיסל ז"ל מקלם
שאלה גדולה
הרב אברהם יעקב ניימרק
לשיעור הדרהם
הרב עבדיה הדאיה
שיעורי תורה
הרב אברהם חיים נאה
שתיקה והדאה אליעזר זאב דבורץ

י"א - (מ"ה).

ב"ה, עה"ק ירושלם ת"ו, מנחם-אב תש"ד.

קול קורא *

מזכיר התכנית

1234567

שמעוני חבריי רעים נאמנים אשר נתקשרו יחד ללכת בדרכי התורה ולהביא למוסר לבנו, הן בישיבתנו יחד קעלעם והן בגרובין סלאבאדקע וקאוונא ולאמוצ, בחורי חמד מתחנכים לשאת צול התורה והמוסר מנעוריהם, ה' יברך אתכם ויצליח אתכם בזה ובבא.

הנה, העובר בדרך סלולה ומעבר לרבים אינו צריך לשיירה, אבל העובר במדבר ובמקום ליסטים צריך להזהר שלא לילך יחידי אבל צריך לחפש אחר שיירה רבה וכל המרבה ה"ז משובח. באלה הדורות ובפרט בדור הנה דרכי התורה בחוקת סכנה הם מאד, ע"כ אמרתי אלכה נא אל חבריי הנאמנים מאד ונקבק יחד דעותינו. איש לרעהו מרחוק יעזרו בעסק התורה והמוסר גם יחד ולהנצל מכף אויב ואורב בדרך.

נתעוררתי בט"ב בעת קינות, בהעלותי על לבי הקף הקינות אשר העלו על ספר המקוננים חקדושים בחכמתם ענין החורבן ומעשהו בפרט אם אמרת אספיה כמו באריכות אין ביכולתי עתה, העליון ירחם עלינו לקרבנו לעבודתו, אבל אכתוב בקצרה מאד והמתבונן יתבונן הרבה.

למדנו משם שני דברים: הראונו השופט צדק לדעת הפעולה ושמירת הפועל: הראונו תוקף החטא היכן כחו מגיע לעונש כשנתמלא סאתו בלי חמלה וחגינה כלל חורש כביכול בחימה שפוכה ולהבין אם כך בזה הצולם אשר שיתף ה' מדת הרחמים למדת הדין כ"כ תוקף החטא לעונש ולהשיב נקם לעובר

(*) ליום הזכרון של מרן תגה"ח רבי שמחה זיסל זצוק"ל מקלם - ה' מנחם-אב (תרנ"ח) -

הרינו מוסרים בזה את הקול הקורא הזה שהפיק בין אחוזת מרעיו, נפטר לנו ע"י אחד מלמדיו הרחגה"צ ר' שמאל הלל שיינקר שליט"א (בנו של מרן תגאון הצדיק בדורו רבי אברהם טאגיס זצוק"ל מקובנה - שהיה גאב"ד באלקסוט - תלמידו של רשכבה"ג גאון קרש ישראל מסלגס זיע"א) שהעתיקו מעצם כ"י"ק. בטוף המאמר הוספה דברים של מרן תגרש"ז לבנו תגה"צ ר' נחום זאב זצ"ל.

רצונו ח'ו. — כמה תקפו בעולם הגמול אשר יצא דינו ח'ו לדין ולא לרחמים, כי אין רחמים בדין, תסמר שערות ראש בשר האדם בזכרו זאת תוקף החטא, ואם לרבים כך, — ליחיד ח'ו עאכ"כ: שנית יש להתבונן משם כמה יוהר האדם מבלי לתת חפץ לרצונו שיתחזק כל עוז ח'ו ויצא מזה מגדר האנושי ח'ו להרוס עד היסוד; הרשע הארור טיטוס ימ"ש ברצונו החזק להחריב ביהמ"ק והרשהו מן השמים לעשות כחפצו הי' לו להתבונן מה נשתנה העת הזאת הלא לא האמינו כל יושבי חבל כי יבא צר ואויב כו' וע"כ שחטאם גרם, ואדרבה חוקף רצונו שהי' כסוס שוטף הביאו לעשות מה שלא יעשה סכל שבסכלים, אם גבור למטה וחלש למטה וכ"ש גבור למעלה, היאומן! כי הרים הרשע הארור ימ"ש את ידו הארורה נגד שמים בכעס וחמה ויצא מגדר אנושי מחמת שטיפת רצונו שהצליח גמר בדעתו שכחו ועוצם ידו עשה לו החיל הזה, וע"כ יש ללמוד להזהר משטיפת רצון ולא יבא לאמר כחו ועוצם ידו כו', והדברים ארוכים והמתבונן יתבונן.

והנה אמרו חז"ל ביומא מקדש שני מפני מה חרב מפני שנאת חנם שהי' ביניהם ושאלו איזה מהם מרובה והשיבו תנו עיניכם בבירה שחזרה לראשונים ולא לאחרונים. מעתה הרי העון קשה מע"ז ג"ע ש"ד, ולמה? יש לדבר טוב טעם ודעת ואין ביכלתי להאריך ובעז"ה העון הזה מרקד בינינו עד שאפילו בעלי מדות שנוחים לעשות צדקה וגמ"ח ורחוקים מג"ע הנ"ל גלוי עכ"ז נתפשים בעון המר הזה לשמוח באיד חברו וקשה בעיניו טובת זולתו וגדלו או כבודו ומכ"ש שאינם שמחים בטובת חברים, ומקרא מלא דבר הכ' ואהבת לרעך כמוך, וזה יסוד המדות וכלל גדול בתורה היינו לקיים התורה וידיעת הפכים אחד כי מי שאינו מיגע את עצמו להשיג אהבת הבריות ממילא יסול ח'ו בגיהנם של שנאת הבריות כי טבע האדם נוטה לזה ובפרט מי שטבעו בזה קשה ח'ו הרי הוא כל היום בפ"ז ג"ע ש"ד וקשה מהם.

והנה עתה ימי הדין והמשפט ממשמשים ובאים וכבר אמרנו כי בחוקרת סכנה של דרכים יש לילך בשיירה, ע"כ חוב עלינו לקבל הקבלה לעסוק במ"ע ואהבת לרעך כמוך הרבה כל השנה ובוה נכלל עצמנו בכלל ישראל וה"ו שיירה בטוחה מאד.

והנה אחי ורעיי מצאתי עצה ותרופה נוחה וקלה לזה ואקוה כי פרי רב תוציא לשנה הבעל"ט, אמנם, כמו שהרופא אינו נותן סמים שלו רק אם מצאם שמועיל, כן אנכי היום מצאתי ספר לקדוש אחד איש אלקים, ספר תומר דבורה, אף כי כבר ראיתיו אמנם לא הי' לי לב לדעת ועינים לראות עד היום הזה, וכענין שנאמר ולא נתן לב לדעת כו', כי הדברים שאין אדם מעמיק בהם כצרכו אינו רואה מה שרואה ואינו שומע מה ששומע, וכאשר נפתחו עיני בו הפעם ראיתי כי זה עצה טובה ללמוד בו איזה שיצור תמיד בלי מגרעת וגם לחשוב לפעמים במ"ע של ואהבת לרעך כמוך ברעיונות אשר חור לו בזה ולקבוע עתים בתפלה, כמו: ומשפטיך — היינו בכל דרכיך דעהו, וצדקתך — היינו חנהגתך בעולמך בצדק, עד אפסי ארץ, וחורתך ודברך ישים על לבו ג"כ כנ"ל שיתנהג האדם בדרכי ית', וכן בבונה ירושלים -- להתבונן מפני מה חרבה ירושלים כנ"ל

ויראה מצדו לתקן, היינו להתחזק בתורה ובאהבת הבריות ולהחזיק ספר תומר דבורה בשיעורים קבועים חוק ולא יעבור, נוכל להיות ערב בדבר כי פרי לשנה רב, ואם נקבץ דעותינו לילך בזה בשיירה לעסוק בזה איש איש ממקומו כאחד אקוה שזכות גדול יהי לכולנו ונזכה לכוח"ט בימי הדין והמשפט הבעל"ט בתוך כלל ישראל.

ממני חבר טוב לכם חברים אהובים לי,

ש"ז

אם כי קצרתי מאד אמנם גם זאת הכבדתי עלי מאד למען גדול הענין והדברים ארוכים, ואם יזכני העליון נאריך בזה בל"ג.
לענין החכמה

תם.

בני יקירי:

מאד לפלא בעיני מדוע לא כתבת מאז עברך מאתנו. שמחה גדולה לי כי זכיתי בחיים יוה"כ העבר ותג הסוכות הקדוש לקיים מהם מעט. יהא רצון שאזכה להתקרבות מלכו של צולם לקבל עלינו צול מלכותו ית' בין מה שנוגע לעצמו על כל אבר ואבר להמליכו ובין מה שנוגע לזולתו אהבת הבריות כאיש אחד. עתה בני יקירי מ"ל אכתוב לך כמו שכתב הרמב"ם ז"ל לתלמידו החביב לו: „תראה כי חושין יהי עובדים לנפשך המדברת ולא הנפש המדברת תעבוד לחושין המגושמים וזה עובד ע"ז בטהרה וע"ז אמר הכתוב תחת עבד כי ימלוך". התחזק במלאכתך הנפשית ועל כולם התחזק במחשבה הקדושה ותראה כי אם יצמוד נגוע ובעל מום מכף רגל ועד ראש לבית המלך עבדיו יגרשו אותו מהמלך, והנה גוף עכור רמה ותולעה וטינוף איך יעמוד לדבר לפני המלך אדיר איום ונורא? ורק מאשר נברא האדם בצלם אלקים ראוי לעבוד אותו ית'. והנה על פסוק נעשה אדם בצלמנו כדמותנו פירש"י ז"ל: „כדמותנו – להבין ולהשכיל". ואם לא ירגיל האדם במחשבה הרי הוא רק טינוף וסרחון ואיך יעמוד לפני המלך? ע"כ נאמר כל הנשמה דוקא תחלל כר, ע"כ תשים כל צמלך להתרגל במחשבת, וטוב להתבונן לפרקים בהפסוקים מרעה לעיני כל ישראל בפרשה ואתחנן, כגון: ושבת עד כו', כי א' רחום וגו' לא ירפך וגו', כי שאל נא לימים ראשונים ההי או הנשמע כדבר הזה, ציין בפנים, וכבר יש לך רעיון נשגב בדבר הזה במאמר המתחיל והמשכילים יזהירו וכו', וכגון לא את אבותיכם כרת וגו' רק אותנו וגו' כולנו כו', – כ"ז דיבר לפני הקהל הגדול כמה רבבורת, דהרי זה ממש כאילו אנחנו שמענו זאת, והנה עיקר גדול לרפואת הנפש ללמוד לשמה, ולא דביקות, רק כענין המבואר בנפש החיים שער ד' בפרקים הראשונים דשם, ואם לא ח"ו ה"ז אבד החושים בנפש המדברת, והנה הכ' אומר מימינו אש דרת למו וא"כ ע"י תורה לשמה דבוק לימינו של הקב"ה. נזכה להרגיל בזה כל הימים למצלה למעלה, כברכת אביך דו"ש כל הימים

ש"ז

ואי"ה אכתוב לך עוד בל"ג איך לחזק כח המחשבה ולשמוע האוזן מר

שהפה מדבר וזה עיקר הנפש המדברת.

עוד דבר אכתוב לך, כמה גדול יהי התועלת לחשוב באהבת הבריות

כענין המבואר בהצטקה וללמוד ספר תומר דבורה.

הנה המתרגל לחשוב בגדולה השי"ת יתבונן מאד באהבת הברואים כולם, כי הבן השומע מהללים ומפארים לאביו שמחה גדולה לכן, והנה מכל הברואים אנו רואים גדולת ית' וע"כ יש לנו אהבה להנכרא שבו אנו מפארים לאבינו שבשמים במה שאנו רואים בו, ומכ"ש האדם מבחר הברואים כולל כל הנבראים — אהבת יש לנו אליו, כי על ידו אנו מהללים ומשבחים ומפארים יוצר הכל אבינו שבשמים, וד"ל, ומאד נמתק הכתוב: תכין לבם תקשיב אונך, פי': כי ע"י הכנת הלב להבין ולהשכיל ולבשו צלם א' וראוי לבא בסתח המלך מלכו של צולם ואו יקשיב המלך בקשתו, וכמה יש לנו להתבונן ההפרש בדבר שעושה האדם בין בתורה בין בכל דבר מצוה בהתבוננות או לא ח"ו, ומצתה ראה בני כמרה ההכרח להתחזק במחשבה שכליית טהורה.

אביך הנ"ל

תם.

1234567 אחיית

שאלה גדולה

הנני בזה להציע לסני מרגן ורבנן והיא בזה: היות שחלק גדול מהבהמות המקומיות נמצא בבשרם בכמה חלקי הגוף בבשר ממש כמין בועז קטנת שבה נמצא רחש קטן שבלשון הראואה בגרמניר נקרא „ריגדר פינגע" וזה הרחש יתפתח ויתגדל במעי האדם האוכלו ל „באנד וורום" הידוע שגדלו יגיע לעשרה מטר. הרחש הזה חי ויש לו ראש צואר וזנב, כחו החיוני כ"כ גדול שלהמיתו אפשר רק ע"י קור גדול של שמונה מעלות במשך שלשה שבועות או ע"י חום של שמונים מעלות, והנה, צד הרפואי בזה מצד שמירת הבריאות זה מתפקידם של הרופאים המיוחדים לזה והם מחמירים ומחרימים את הבהמה כשהיא מנוגעת בהרבה בועות ומקילים כשישגם רק מעט, אבל עלינו לדון בזה מצד האיסור של שרצים שלא ראיתי ולא שמעתי לחוש בזה שום מקפוק, ובבחינה ידועה בזה אסורא חמירא מסכנתא, כי למען אסורא לא יועיל בזה לא קור ולא חום, שאסורים מתים כחיים ואין הבדל בין רב למעט וריאה שנמצאו בה רק ג' תולעים כבר הוחזקה בתולעים, ובוה נמצאים הרבה מאד ואין מבערים אותם כלל כי נמצאים בכל הגוף.

כדי לעמוד על תכונתו ואפיו של הרחש הזה עינתי בספרי מדע במקצוע זה בגרמנית בארוכה, ובקצרה בספר שיצא פה באר"י בעברית בשם „תולעים טפוסיות" לג. ויטנברג (ירושלים. תש"ב) צד 33-31 וזה תמצית הדבר לפי מה שנוגע לברור הדבר מצד דין שרצים: הבהמה האוכלת מעשב השדה שבו נמצאת צואת אדם המנוגע ב „בגד וורום", יולד בה זה הגנע, זה הרחש מונח בשלחופית. הוא חי ונראה לצין ואינו בכלל חידקים שלא אסרתם תורה, שלא נתנה תורה למלאכי השרת, ומאד יגדל הפלא שלא ראיתי מי שנתעורר בדבר זה בעוד שהוא מצוי בכל הארצות והאקלימים וביותר בארצות אלו, בדר"ת סי' ס"ד ס"ק קע"ו נמצאת תשרי מסי פרי הארץ שנשאל מעיר צפת, אבל שם לגמרי פנין אחר: שם מתוארין כגידים ארוכים בצואר הבהמה ולא נראה שום ראש ולא צורת תולעת, וכאשר התכום מהבהמה תיכף לאחר שחיטה כשהיתה עוד מפרכסת לא נמצא בהם שום חיות, ומזה באו לכלל דעת שאין זה תולע כ"א גידין כאלה

בתולדה, משא"כ בנדון דידן.

והנה לכאורה אין שום היתר לזה, אם נדונם כקוקיאני לדבר הבא מן החוץ א"כ הוא בכלל שרץ הארץ, כי ה"באנדר וורוס" בצואת האדם מתנועע, ואם הוא בגדר מתוכו גביל, כי מחוץ הוא בא רק בתור ביצת השרץ, הוא בכלל דרני דבהמה שג"כ אסורין מה"ת, וילפינן זה מאת גבלתם, כיון שמאסורא קרבו, ואולי גם לב"נ אסירי מצד לתא דאבמה"ת, ושני הסוגים אסורם מפורש בשו"ע סי' ס"ד סעי' ט"ז, ואפי' אם נימא דבהיותם עוד בבהמה לא באו עוד לכלל שלמותם שזו תבוא רק בגלגול שני בגוף האדם, — גם זה לא יצילנו מדין אסור שרצים, כמבואר בתשרי הרשב"א סי' ע"ה מובא ברמ"א סעי' ו', וע"ז לית מאן דפליג, ועי"ש בביאור הגר"א ס"ק כ"ב, רק אם נניח שמתוכו מתגבל והוא בגדר דרני דבהמה והיינו דנים בדין מכירה לעכ"ל מצד אסור אבמה"ח יש בזה מקום לדברי בעל מק"מ מובא בדר"ת סי' ל"ו ס"ק קס"א דכל זמן שהוא בתחלת הריקום אין לדון עליו משום אבמה"ח, אף שבאמת איני רואה בזה דבר מבוסס, דמצד הסברא יותר קרוב לומר דהוה בגדר אבמה"ח כשאין לו חיות עצמית, עוד זאת דברי המק"מ במקומם בריאה שנמצאו בה תולעים הם למותר, ולענ"ד אפי' לשיטת הראשונים דמפרשי הא דקוקיאני בדגים אין כל ספק שאם בדגים אמדינן דמעלמא אתו כד ניימו — עי' חולין ס"ז — בבהמות שנמצאות ביבשה יותר קרוב לומר דמעלמא אתו ואין עליהן רק דין שרץ הארץ שאין בו אסור לב"נ, והנה אפשר קצת לחלק בין תחלת ריקום זה דניד מהא דתחלת ריקום של הרשב"א הנ"ל ושל ביאור הגר"א שם, דהתם הוא תחלת הריקום שסופו להתרקם ולהיות שרץ חי ורוחש במקום ריקומו, משא"כ הרחש של ניד שלשלמותו צריך להתגלגל בגוף של אדם, אך וכי מפני שאנו מדומין נעשה מעשה להקל באסור שרצים דאורייתא, ומי יימר שחיותו זה בעודו בתוך הבהמה וצורך בקור וחום רב להמיתו — לאו חיים הוא.

וממש נדהמתי לראות הדבר הזה שאין מי שיפקפק בדבר זה לא פה בארץ ולא בחו"ל ובכל זה זמתי בל יעבר סי' לפקפק בזה ולחוש על עם קדוש שמתגעלים באכילת שרצים, אף שכנראה אין הדבר ידוע לבעלי תורה והוראה, וזו רק איזה עשרות בשנים שחרפואה שמת לזה לב לבדוק אחר זה בכרכים הגדולים שבאירופא, כי לולא זה א"א שיצברו ע"ז בשתיקה ולא ידונו בזה כלל, וזה המריצני ליכנס בזה בעובי הקורה למצוא לזה פתחא להיתירא, ולכאורה לא מצאתי רק פתחא ועיר"א כחודו של מחט ולסמוך על דעת רש"י שפי' הא דקוקיאני בבהמה, ואפי' הכי אם מתוכו מתגבל מותר, והכא מתוכו מתגבל כי הם נמצאים בגוף הבשר, אך לכאורה היא מילתא דתמיתה טובא לסמוך על דעת רש"י חדחיה לכאורה מכל הראשונים וקדמוני חקדמונים כחשאלתות דר"א, הבה"ג, הר"ת, הרי"ף והרמב"ם, השע"ד תראב"ן והרמב"ן, ר"ת נכדו ועוד ועוד, עד שהגאון בעל דעת תורה — שהוא אחד מגדולי המורים והמשיבים בדור הקודם — בסי' מ"א ס"ק נ"ד כתב שאין מקום לצרף דעת רש"י לשום ספק כלל, ומכש"כ לסמוך רק על דעת רש"י שהיא לכאורה נגד המפורש בשו"ע בלי שום חולק.

אך באמת מלבד מה דפשטיות הדברים מורה כפי' רש"י דבהמה מיירי דאי לא"ה מדוע באמת לא דנו אודות תולעים שבריאה דבר המצוי גם בזמנא כמפורש בחולין מ"ט ושבקו לריאה שדינה בבדיקה ומצוים בה רתולעים ודנו בדגים שאין אנו מצווים בבדיקתן. אך ביחוד יפלא איך יעלה על הדעת שרש"י העלים את עיגיו מחבואר שם באותו עמוד סמוך ונראה בדרני דבהמה שאסורים. והנה קצת היה נראה לי בישוב דעת רש"י דאפי' לצד שנאמר בקוקיאני דמיניה קנבלי אינו מבשר הריאה והכבד ממש שיהיה בגדר יוצא מאבמה"ח רק שגולדים מן הליחות שבסמפוני הריאה והכבד משא"כ בדרני דבשרא שגולדים מהבשר עצמו. אך איני מוצא בזה כדי יתובי דעתא. דבאמת כשנדקדק בדברי רש"י נראה שדקדק בדבר הדק היטב וראה שתי ראיות. דו"ל רש"י בד"ה בשחיטה משתריא כו' ואע"ג דשליף משתרי בשחיטת אמו מכל בבהמה תאכלו נפקא לן לקמן אבל הני באסורייהו קיימי, והנה לכאורה התחיל רש"י לפרש ולא פירש למה באמת אין בזה משום כל בבהמה תאכלו. ואי דליתא בפרסדה ופרסות הוה ליה למימר זה ולא לסתום. אלא ע"כ כפי' התורה לרבות דרנים כו' אבל דרנים שבבהמה גבראין מן הבשר עצמו לא צריכין לפרסה ופרסות. ומה דבאמת לא ניתר מצד כל בבהמה נראה פשוט וזה מדוקדק בדברי רש"י דדרני דבהמה שנמצאין בין עור לבשר חוץ לגופה של בהמה לא נקרא בבהמה וזה ילפינן שפיר מרבי דאת גבלתם את הטפל לנבלה ואינו בכלל בבהמה. כעין שמצינו בב"ק מ"א דמאת בשרו למדין צורו של שוה"ג שאינו בכלל בשרו וישנו בכלל את בשרו. אבל מה שהוא בבשר סמם באמת הוא גופה ממש ומותר מכל בבהמה ועדיפא מגוף אחר שבתוך גופה דבעי פרסה ופרסות ומשו"ה לצד שהיו אומרים דקוקיאני מיניה גבלי היו מותרים ולא דמי לדרני דבשרא. שהם בגדר את בשרו וקוקיאני בשרו ממש. ומה טוב ומה נעים הוא להאיר בזה את דברי הירושלמי תרומות פ"ח ה"א דר"י אמר ר' יונה ר' הושעיא בעי מה בינה לבין זיוין שבעדשים כו' והנה השאלה מובנת דאיך יהיה היוצא מן הטהור טמא אבל התי' שם אינו מובן. ומה שפי' הפ"מ דהכא לא מגוף הבהמה הוא דמעלמא אתיא אינו מובן לי דאטו מיירי שמצאו במעיה שקץ בלוע דבזה ודאי השקץ בטומאתו ואסורו כל זמן שלא נתעכל. אלא ע"כ הכא מיירי שמצא בה שקץ או עוף היינו שילדה דמורת שקץ או עוף אף שגרמו לזה אב ואם טהורים. לזה נ"ל דתגדר הוא כן. דבאמת הלא אלו השרצים הנולדים מן הטהור כמו זיוין שבעדשים וכדומה כשפירשו נאסרים כמבואר בשו"ע סי' פ"ד סעי' ט"ז. רק כל זמן שלא פירשו מותרים דאז אין עוד עליהם שם מיוחד והנם כגוף הדבר שבו נמצאים. אבל שקץ בבהמה אינו כגוף הבהמה והוא כפרוש ושמנו עליו. ומקרא דכל בבהמה אינו מותר רק מין בהמה. וזה עולה בד בבד עם פירש"י וכפי תפיסתי בזה כנ"ל דבדבר שהוא מגופה ממש הוה כזיוין שבעדשים.

והנה באמת כשנדקדק היטב נראה שגדולי הראשונים לא אמרו בפירוש לאסור בתולעים שבגופה ממש. רק שפירשו הא דקוקיאני בדגים, מפני שכן חיתה גרסתם בגמ' בכורא — ע"י ח"י הרמב"ן בשם ר"ח — ובאמת בלשון המחבר בשו"ע לא נזכר בסיקל תולעים שבבשר הבהמה רק בנמצאו במעיה או בין עור

לבשר. אין זאת אלא שרות'ק הוסיע בבית מדרשו של מרן בצריכתו את שלחנו הטהור ושכל את ידיו לכתוב רק הדבר הברור, כן נ"ל לישוב מנהגן של ישראל קדושים, ועל כגון דא אמרו חז"ל אם תלכה רופפת בידך פוק חזי מאי עמא דבר, עוד נ"ל סמך גדול וסניף להיתירא שיטת הראבי"ה שלמי מה שביאר דבריו בפלתי סי' פ"ד ס"ק ח' מה שריבתה תורה דרני דבשרא מקרא דארז נבלתם תשקצו היינו רק שיהיה עליהם דין שרצים כזיוין שבערשים וכדומה כשהיו שורצים על הארץ לאפוקי דכוותא דאפי' כששורצים בארץ אין עליהם דין שרצים, וא"כ בג"ד כל זמן שהם בבהמה ולא פירשו מותרים, והנה כמוכך בין יסוד ההיתר ע"פ שיטת רש"י וכפי תפיסתי הנ"ל בין הסניף ע"פ הראבי"ה הוא רק אם נתפוס בנדון דידן שהם בגדר מינייתו גבלי. אבל אם נדונם כאתו מעלמא בטל כל היסוד והבנין, כי ה"בגד וורים" הוא כבר שורץ על תארץ כי רוחש הוא בצואת האדם ככתוב בספר הג"ל.

אגב נ"ל להוכיח מסוגיין לענין הא דמבואר בדר"ת סי' ל"א ס"ק מ"ד לענין תולעים שנמצאו במוח דדעת חתבו"ש להכשיר את הבהמה ודודי זקני בעל התניא וצ"ל מחמיר ולענ"ד הצדק אתו דהא קוקיאני פי' רגמ"ה בתולעי הראש וכן נראה שפי' הרמב"ם בפ"ב ממ"א וע"ז הא מסיימא הגמ' והלכתא קוקיאני אסירי מ"ט מינם ניים ועיילי ליה באוסייה א"כ מעלמא אתו ונקבו קרום של מוח ואף שאין רואין שום ריעותא בודאי הצלה קרום מחמת מכה, ובמק"א דקדקתי בהא דמצשה דטיטוס ובראשונים שם.

והנה כאשר בנתי בספרים מצאתי בפ"ה תנא רבא דמסייע לי ותנא רבא דמנגד לי. התנא רבא דמסייע לי היא הגאון בעל "לב אריח" שתפס בנקודה העקריית בפי' רש"י כתפיסתי עיש"ה, ותנא רבא דמנגד לי הוא הכהן הגדול בעל "אור שמח" בפ"ב ממ"א עי"ש שמבאר פי' רש"י ע"פ המצאה נפלאה אבל במחכת"ה חידודה קודם לליבונה: מש"כ דרני דבשרא של בן-סקועה מותרים דבריו נכוחים, אך במש"כ למרש דברי רש"י מטעם זה גבי תולעי ריאה וכבר משום דע"פ רוב הקנה נשחט קודם, מלבד מה דזה דחוק דסתיים ולא פירש, דהא בכונה אפשר לשחוט גם את הושט תחלה או שניהם ביחד, אך בעיקר מה שבא לחדש דלר"ל דכמאן דמנחי בדיקולא דמיין, דקשה מאן מתיר לכל התלרי בקנה מאסור אבמה"ה — שעל מדוכה זו ישב מתרים לובלין ולא הצלה דבר ברור — דהוא משום כל בבהמה תאכלה, ויצא לחלק בין זה לתא דחותך מן הטחול ומן הכליות בדברים מגומגמין, ועוד דלפי דבריו יסתבב דין מחדש דבבהמה שנטרפה יהיה אסור למכור לנכרי את הב"מ דתליין בקנה דהא בטרפה לא אמרינן כל בבהמה תאכלה, וזה דלא כהסכמת האחרונים ודלא כמנהג העולם דבטרפה מוכרין לב"נ כל הב"מ, ובענין שאלת מתרים הנ"ל פירשתי לעצמי דחסימן הנשחט הוה כאבר המדולדל דמה"ת שחיטה מתירתו והכא לא גזרו רבנן פצות פרישת משום דאינו נראה כאבמה"ת, אך עוד יש לי בזה עקולי ופשוטי, דמה יענה ר"ל אליבא דר"מ דס"ל — חולין ע"ג — דשחיטה עושה גיטול ואין יכלכל את הדבר תרמב"ם שס"ל אבר המדולדל אסור מח"ת רק דלא לקי פליה, והנה מצאתי בעז"ה שהמשכנות יעקב"ב בסי' י"ד דרך בדרך זה ובדבריו

היקרים אורבא נתישב הדבר, שהוא מפרש דהא דר"ז — ל"ב ע"ב — שהוכיח מדר"ל דאין טרפות לחצי חיות הוא מה"ט דלר"ל לטעמיה דאבר מדולדל אסור תורה הוא אסור טרפה א"כ במאי הריאה מותרת כיון דמנחא בדקולא והוא אבר המדולדל, אלא ע"כ משום דאין טרפות לחצי חיות ומתי נעשית מדולדלת כשכבר נשחט רוב הקנה ואז אין טרפות, ע"ש בדבריו היקרים, ונהניתי מאד שכוונתי לדעת גאון ובדבריו נתבססו ונתישבו הדברים.

¹²³⁴⁵⁶⁷

והנה הדברים הנ"ל בהיתירא דהא מילתא חתומים היו אתי לא גלותים ע"פ חוץ, כי לא נעלם ממני שאין זה פתח פתוח לרוחה, אך באשר לא ראיתי דרך לגדור את הדבר, כי עד הזמן האחרון היה נהוג כי מה שהרופא מצא לנגוע הרבה פסלו החרימו ושרפו את כל הבהמה וזה גרם הרבה שנעשו כל מיני רחבולות להצלים ולחברית מבדיקה רפואית. כעת נשתנה הדבר לטובה ע"פ הרשות וסודר שהבשר המנוגע הרבה ימסר לבתי קרור על משך ארבע שבועות, ולפי מצב זה נראה כבר מוצא, היינו שהבשר שימסר לבתי קרור בודאי לא יעלה צוד לשלחן הטהור והכשר, כי בודאי אין לכנוס בשום פרצה דחוקה ולהתיר בשר ששהה ג' ימים בלא מליחה והדחה למליחה ולנקור אפי' בשהה בבית קרור שאין דעת חכמים נוחה מזה, ומכש"כ בזה, אך בבשר המנוגע מעט שבוה לדידהו לא הוה מומא ולדידן הוה מומא, בזה היה אפשר לסדר אם נמצא פחות מג' בודאי אפשר לנקר זה, ואולי גם ביתר מג' אפשר להתיר למסור זה לעשיית נקניק, שדרך תקונו הוא ע"י טחינה, ובוה כבר יש לצרף דיש בזה ענין של תערובות ובטול כיון שנתרסק ונתערב, וכיון שדרך תקונו הוא כן אין בזה כ"כ משום מבטל אסור לכתחלה, וכפי ששמעתי בברלין היו נוהגים הרופאים שם להתיר לנגוע במקצת לעשיית נקניק גם מצד שמירת הבריאות כי סומכים על דרסוק שלא יקום לתחיה וסומכים ע"ז בנגוע מעט, לענ"ד זוהי הצעה נכונה ועל מארי דארעא דישראל לדון בדבר, ואם יסכימו לזה אפשר לבוא לידי הסכם עם מרכז הרפואה הממשלתי שיסודר הדבר באופן זה בכל הארץ, ואז יהיו בטוחים בעזרתנו צורת ההשגחה על הכשרות.

¹²³⁴⁵⁶⁷

אברהם יעקב ניימרק

חבר הרבנות, יפו תל-אביב.

לשיעור הדרהם

בנוגע לשיעורי הדרהם והרביעית ועוד אשר העלה ידידי הרב הגאון הגדול המפורסם לש"ט ותהלה וביראת ה' טהורה כקש"ת מו"ה אברהם חיים נאה שליט"א (מח"ס קצות השלחן ועוד) על ספרו, שיעורי תורה, וקרו עליו צרער (ב.תבונה אדר תש"ד) כי מאחרי תקופת מרן הב"י ז"ל חלו שינויים בשיעור הדרהם, שהממשלה הקטינה משיעורו, —

(א) זאת אשיב בס"ד כי מעולם לא נשמע דבר כזה במחננו, ומיום עמדי על דעתי והייתי דן לסני רבותי ויוצק מים על ידם כך היו דנים להלכה ולמצשה וכך אנו דנים אחריהם פה א"י, וכל המרבה לבדוק בספרן של ראשונים שהיו מתקופת מרן הק' עד תקופתנו אנחנו עינינו תחוינה כי יחד כולם שוים לטובה שמשקל הדרהם והרביעית עומד בתקפו כאשר היה באמנה בזמן מרן הק', כאשר

כבר הביא בס' שיעורי תורה למרן הפרי האדמה ז"ל והשו"ג ז"ל, ומי לנו גדול
מפרי האדמה ז"ל שהוא מארי דארעא דישראל ודעה"ק ירושתו שלאורו אנו
הולכים בכל עניני המנהגים בצה"ק ירושתו כידוע, ואחרון חביב הגאון חיד"א
ז"ל על הברכים בס' קס"ח ובמחבר שם בענין שיעור ברכה מעין שלש על ג'
ביצים שהם נ"ד דרהם ואייתי בידה דברי הגאון מהרמב"ח בס' תוס' יוה"כ
(יומא ד' ע"ט ע"ב) ומטה יוסף וכו', וכ"כ הב"ד אורח סי' ס"ב בארוכה ע"ש,
ועל פיהם נמשכו כל גדולי האחרונים אשר כל בית ישראל נכון עליהם והגאון
בן איש חי, חיים לראש, זכור לצחק סי' מ', הבית מנוחה בדיני על איזה פת
מברכין אות ט"ו, וכן בכמה ספרי האחרונים אין מספר, הלא המה בספריהם
בחצליהם ובסירותם אשר מכללם תורה יוצאה שהדבר משוט לפניהם כביצתא
בכותחא שאין כל שינוי במשקל הדרהם בין תקופת מרן הק' לתקופה שבזמננו זה.
(ב) וכן אתה תחזה מה שהארכתי בספר ישכיל עבדי ח"א אורח סי' י"ט
בשיעור המחהש"ק בזה"ו ששם הבאתי דברי הא"ח בשיעור הדרהם ואתיא
מכלל הגאון בית דוד בס' קס"ח ובלוח המטבעות שם בהשמטות אורח כ' על
הדרהם שהוא ב' שלישי מתקאל ס"ד שצורים בינוניות כמ"ש מרן בכ"מ ס"ב
מכלי המקדש, ועל הביצה כ' שהיא י"ח דרהם והרביעית ביצה ומחצת כ"ו דרהם
ע"ש, מכל האמור מפורש יוצא שמעולם לא עלה על דעת שום א' מהפוסקים
להרהר ולמסקס פן ואולי נשתנה הדרהם בין תקופת מרן לתקופתנו זאת, וכ"ו
וכיוצא אינם מהדברים שבצינעא, וכיון שלא נשמע בשום זמן מן הזמנים שאירע
דבר שכזה, הרי הדרהם בעינו עומד ולא חל בו שינוי כלל ועיקר, ועם שתגאון
סתה"ד עלה הדבר לספק לפניו, אין ספקו מוציא מידי ודאן של כל גדולי
האחרונים הנר, ונמלאתי על אלה שקראו צרער לפי שהשיעורים השונים שנתנו
כמה מגדולי רבני האשכנזים, על פי מדידתם, הם גדולים משיעורי הרמב"ם
ומרן הב"י ז"ל שפירשו לנו ע"ס משקל הדרהם, וכדי להשוות שיעוריהם באים
וטוענים שנשתנה ונתקטן משקל הדרהם שלנו מזמן מרן הב"י ז"ל, שלטי האמור
בדאי לא נשתנה הדרהם, והכרח לומר כדברי הרב ב' שיעורי תורה שבמקומות גאוני
אשכנז לא היה ידוע להם משקל הדרהם, כי רק מה במקומות אלו ידוע חמשקל הזה.
(ג) בהא סליקנא ובהא נחיתנא, שדברי הרב, שיעורי תורה הם מיוסדים
על אדני פז, כאשר הוכחנו ובררנו למעלה ראש, ואני תמה על המערער מה לו
כי יועק, הלא קמן ספרין פתיחין וכותלי ביחמ"ד יוכיחו, תקיפי ארעא דישראל
אשר כל ר' לא אניס להו, ומידע ידעי שלא חל כל שינוי במשקל הדרהם, ואין
ספקן של אלה המערערים מוציא מידי ודאן של כל אותם הגאונים שמזמן מרן
הק' עד האידנא ולהם אנו שומעים לדון ולהורות, תלכה לדורות, ותייתי לידה
להרב המחבר, שיעורי תורה שמן חשמים זיכו לו לחוק ולבסס דברם של ר"א,
ונכותם תעמד לו להפיץ מצינותיו חוצה רתנו רבים לאורו.

המ"ח לכבוד התורה ולומדיה.

ע"ה עבדיה רחמיאל

חבר לעזת הספרדים ועדות המזרח וחבר הרכנות הראשית

בפתח תקוה וחסיבה.

שיעורי תורה

ע"ד מאמרו של הרב קלמן כהנא ב"תבונה" החולף, -- התשובה בכלל היא, כי ספרנו "שיעורי תורה" הלכה למעשה מיוסד ובנוי על מדידת הגאונים רה"ג ורש"ג וכו' והרמב"ם ועוד ראשונים והשו"ע ומנהג ירושלם (שאינו בטעות ח"ו כסענת רק"כ) ולא ע"פ מדידת רבותינו האחרונים אשר לא השתוו מדידותיהם. כל האחרונים ז"ל הובאו בספרנו ולא הצלמנו עין אף מא' מהם, ומ"מ מדידת הגאונים ז"ל מכרעת למעשה בין להקל בין להחמיר, אלא שכיבודה ועוד לקרא בררתי ברור גמור בעה"י שכמה מגדולי האחרונים כווננו במדידותיהם למדידות הגאונים ז"ל, אבל עיקר הסתמכותנו היא כמובן על הגאונים והרמב"ם ז"ל. אינני רואה צורך לטפל במאמרו של רק"כ, כי ברור אצלי שכל ת"ח שהולך בדרך הלימוד האמתי לנתח את הדעות והסברות וגם יעיין במקור הדברים, יוכח מאליו איך שרק"כ מ"חזק את הקרובים ומקרב את הרחוקים בורוע, ואם באיזהו מקומן אינו מובן מאי דקאמר, אין לתלות בקוצר המשיג ועומק המושג, אלא משום דכהונתו קא מרתחא ביה. ל"ב זה אני מוכן בצה"י להשיב בע"פ או בכח לכל אשר יפנה אלי באיזה שאלה שהיא בנוגע לענין השיעורים. והוכוחים כסביב.

אמנם נקודה אחת מצאתי ראוי לעמוד עליה, אשר רק"כ הבליעה בנעימה בלתי מובנת להקורא, אשר תדמה לו לשיחת מלאכי השרת, והיא זו: שיעור פה"ב חמשה סלעים. כל סלע שפ"ד שיעורות. בס"ה 1920 ג"ש. כל ג"ש שתי פרוטות. וע"פ הרמב"ם ושו"ע הוא 30 דרהם כסף נקי, שהוא בחשבון הגרמים 96 גרם. ובערך זה הוא לכל הפוסקים וביאור הגר"א ז"ל ביניהם. כל גרם יהיה לפ"ז 20 ג"ש שהם 40 פרוטות. לפ"ז הרביעית שהיא 27 דרהם מים לרמב"ם היא 86 גרם, שהם 86 ס"מ. וע"פ חשבון האצבעות של הרביעית עולה על כל אצבע 2 ס"מ והיא האמה 48 ס"מ. אולם אם תוסיף על האמה איזה סנטימטרים יגדל הרביעית ג"כ וגם שיעור פה"ב יגדל, כי הכל תלוי זה בזה, ויהיה נגד כל הפוסקים. רק"כ נסתבך בזה: בקונטרס אחד הדפיס שהגרם 40 פרוטות ויהיה פה"ב לפ"ז 96 גרם, ובקונטרס אחר הדפיס שהאמה 57-60 ס"מ, ואז לא הרגיש את הסתירה שבין השיעורים. ואחרי שפרסמתי החשבון שכל השיעורים אחוזים זב"ז ולא מצא במה לסתור הנחה אמיתית זו ותיה הכרח לחזור בו באחד משני השיעורים. -- חזר בו משיעור הגרם ומשיעור פה"ב, וב"תבונה" מח' אייר הדפיס שהגרם 20 פרוטות ופה"ב 175 גרם, גם לפני כשנה וחצי בענין פדיון מע"ש הדפיס בקונטרס א' שהגרם 22 פרוטות (וציין ברמיוה שזה דלא כחזון איש חו"מ הל' פה"ב). וכל זה בכדי שתוכל להיות האמה 57 ס"מ ולא תהיה סתירה בין גודל האמה לשיעור פה"ב. השיעור הגדול הזה של 175 גרם לפה"ב מצא לו כנסים ונתפשט. כפי שהוגד לי זה כשנה, בכמה מושבות כמו פתח תקוה וסביבותיה שהרבנים והכהנים החלו להנהיג סך שתי לא"י ומחצה לפה"ב תמורת 175 גרם כסף נקי בזמננו. אולם ב"תבונה" מח' ניסן כתבתי שזה דבר מבהיל מאד לחשוב שיעור גדול כזה ולצאת בגלוי נגד כל הפוסקים ראשונים ואחרונים באין אף א' שיסבור כן (ובאמת יש להצטער מאד על חוסר ההתענינות והאדישות מצד בני

התורה עד אשר יכול היה להתפשט טעות גמור כזה בשיעור פה"ב נגד כח"ס באין סופה פה ומצפץ וזה כמה חדשים אחרי שהדפסנו ופרסמנו ספרנו, שיעורי תורה אשר שם נתברר בצה"י השיעור האמתי של פה"ב ע"פ השו"ע ומנהג ירושלים). אחרי הדברים האלה שוב חוזר בו רק"כ ב"תבונה" מח' תמוז ומחזיר עטרה ליושנה לחשוב שיעור פה"ב 96 גרם, וז"ל שם באות ד': "ואם כי כתבתי להצריך לפה"ב שיעור גדול והוא כדי להשוות המשקל עם חמדה – אמנם הועילו דברי רח"ג שלא לזוז בזה מדעת גדולי האחרונים". עכ"ל. ומ"מ הוא רק מודה במקצת לשיעור פה"ב וממילא גם לשיעור הגרם 40 פרוטות, אבל אינו רוצה להודות גם על שאר השיעורים שהאמה תהיה 48 ס"מ ורביעית 86 גרם, אע"פ שתלויים זב"נ. על השאלה שנשאלת מאליה: איך יתכן דבר כזה לאחוז החבל בשני ראשין ותהיה סתירה גמורה ונגוד גמור בין המשקל להמדה. – אינו מסביר לנו אפילו במקצת, אלא שהוא מגלה לנו שטענה חדשה זו, דאין לחוש להשתוות המשקל והמדה, ראה אותה בכ"י באריכות אצל הגאון חזון איש שליט"א ואי"ה נזכה בקרוב לראות אורם, וזו היא הנקודה שעלינו לעמוד עליה. והנה בענין הדרהם והמסתעף כ' לי הגאון שליט"א והיו בינינו חלופי מכתבים בנדון זה ואף פעם לא כ' לי שאין לחוש לאי השתוות בין המשקל והמדה. ומכיון שטרם נתפרסמו דברי הגאון שליט"א א"א לנו לישא וליתן בדבר עד שנזכה לאורם. ועכ"פ שורת הדין מחייבת זאת רק"כ שהיה הגורם לפרסום שיעור פה"ב בין רבני המושבות ל-175 גרם – שיפרסם עתה ברבים את השיעור האמתי 96 גרם וכר שלא ישתרש ע"י מנהג בטעות, ולא די בזה שהבליע הדבר וטמנו ברמו ב"תבונה".

אגב יש לציין שחרי"ג הכריז של אגוד"י שליט"א בתל אביב פרסמו פעם בעתון "קול ישראל" שיעור עירוב תחומין שמונה ביצים מפת. ובראש המודעה כתבו שמדידת התחומין היתה ע"פ הגאון שליט"א, וכתבו ליקח ביצים גדולות, והיינו ערך 60 גרם הביצה, והוא בערך לשיעור שלנו, והוא האמה 48 ס"מ, דאילו לחשבון רק"כ היא האמה 58 ס"מ ורביעית 150 גרם וביצה 100 גרם (כמ"ש ב"תבונה" מח' אדר) מה שאינה נמצאת כלל.

ובזה הנני להעיר שנתברר לי ע"פ החשבון המדויק שהביצה של מהרי"ו והש"ך היא ערך 42 גרם והביצה שמדד בה החת"ס היא ערך 40 גרם, ולמש"כ הצליח לחשוב הביצה כפלים אינו ידוע לנו באיזה ביצה מדד, אבל עכ"פ היא כפלים מערך הנ"ל ויהיה ערך 80 גרם, והביצה של הגאונים והרמב"ם היא לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא 57 גרם, והיא דעה ממוצעת ומכרעת, ולחשבון מהרי"ו יהיה דהגודל 18 מילימט והאמדה 43.2 ס"מ, ותוא שיעור קטן מאד, ולחשבון הגו"ב שהביצה ערך 80 גרם הוי הגודל ערך 22 מילימט ותאמה ערך 33 ס"מ, וזכורני שהצליח כ' מפורש שלא בא להקל רק להחמיר, ואם דערתו שמחויבים להחמיר על שיעור ביצה של מהרי"ו, כש"ל שחייבים להחמיר על שיעור ביצה של הרמב"ם שהיא גדולה משל מהרי"ו כנ"ל, ודלא כרק"כ ב"תבונה" הג"ל אות ה' 6 שנראה ממנו שעשה לפניו משה"ד במה שכ' שמי שירצה לחוש לחומרא לדברי הרב אח"ג רזע"ב, אלא מן הדין חייבים להחמיר, וזהו

לשיטת הצ"ח שלא ראה שיעור הגאונים וחרמב"ם, שהרי לא הזכירם כלל ולא נז"נ בדבריהם, מה שאין ספק שאילו ראה אותם היה מביאם להלכה ולמעשדה. אברהם חיים נאה

שתיקה והודאה אוצר החכמה

מכות ה' ע"א: מתני': אין העדים נעשים זוממין עד שזימו את עצמן כו'; כ' ר"ח ז"ל: ראינו לרבותינו הגאונים ז"ל כי פירשו עד שזימו עצמן עד שיחרישו ולא יכחישו המזומין את המזימין ואנו קבלנו עד שזימו עצמן עד שזימו העדים עצמן ויאמרו להן אתם הייתם עמנו במקום פלוני באותו היום כו'. והנה, טעמם של רבותינו הגאונים ז"ל צריך לפרש דהיינו משום דשתיקה כהודאה; ולפ"ז, זו ואין צריך לומר זו שאם יודו המזומין בפרוש למזימין שצמחם דהיינו שבודאי שנעשים זוממין על ידי כן, ולפי דבריהם, כל מקום שאמרו עד זומם חדוש הוא מאי חזית דסמכת אהני סמוך אהני, אין הפרוש כפשוטו, דהיינו חדוש דהני מכחשי לחני וסמכין אחרונים, דהא לדבריהם אינם נעשים זוממין אלא עד שידו להם; אלא דחדשו הוא דהיה לנו לומר כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד ולא תועיל שתיקתם והודאתם, ואנו אין אומרים כן ושתיקתם ותודאתם מועלת.

אמנם, מה שצריך כאן ישוב הוא, דאנן פסקין כרבי עקיבא דאמר אין עדים זוממין משלמין על פי עצמן (עין רמב"ם סי"ח. מה' עדות ה"ח). ואי גם רבותינו הגאונים ז"ל סבירא להו כן א"כ לא משכחת לה חיוב ממון בעדים זוממין כלל, דכיון דצריכים אנו להודאתם או לשתיקתם ובלא זו אין עדות המזימין חשובה לכלום, א"כ כשמודים הרי הם מודים בקנס ופטורים. —

לכן נראה לענ"ד דבאמרת רבותינו הגאונים ז"ל דוקא, שיחרישו ולא יכחישו נקטו; דאינהו מפרשי דשתיקה כהודאה אין פרושו שהשותק בשתיקתו הוא עצמו טודה והוא כהודאת סיו, אלא פרושו שב"ד אומרים מדשתיק מסתמא אינו יכול להכחיש, והם אומרים שתיקה כהודאה (ומהאי טעמא פליגי תנאי בכתובות י"ד ע"ב גבי מסור שותק וחלל שותק ואמרי דכל היכא דאיכא למיתלי שתיקתו לאו בהודאה תלינן). ולכן, כשיחרישו ולא יכחישו אין כאן לא הכחשה ולא הודאה ונעשין זוממין ומשלמים; אבל אם מודים בפרוש דהו להו מודים בקנס ופטורים.

אליעזר זאב דבורץ

ישיבת חברון, עת"ק ירושלם ת"ו.

ספר תורת זרעים

על כל סדר זרעים

מאת הרב הגאון המפורסם בעולם הישיבות ר' אריה סומרנצ'יק זצ"ל
להשיג אצל: חברה תורת וחבונה בע"מ, ת. ד. 420, ירושלים.